

Postanowienie z dnia 21 grudnia 2010 r., III CSK 12/10

Ogłoszenie upadłości pozwanego obejmującej likwidację majątku po wydaniu wyroku przez sąd pierwszej instancji nie uzasadnia – na podstawie art. 182¹ § 1 k.p.c. – uchylenia tego wyroku przez ten sąd i umorzenia postępowania.

Sędzia SN Krzysztof Strzelczyk (przewodniczący, sprawozdawca)

Sędzia SN Dariusz Zawistowski

Sędzia SA Maria Szulc

Sąd Najwyższy w sprawie z powództwa Łukasza S. przeciwko syndykowi masy upadłości "F.I.L." S.A. w K. o złożenie oświadczenia woli i zapłatę, po rozpoznaniu na rozprawie w Izbie Cywilnej w dniu 21 grudnia 2010 r. skargi kasacyjnej powoda od postanowienia Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 14 września 2009 r.

uchylił zaskarżone postanowienie i przekazał sprawę do ponownego rozpoznania Sądowi Apelacyjnemu w Krakowie, pozostawiając temu Sądowi rozstrzygnięcie o kosztach postępowania kasacyjnego.

Uzasadnienie

Sąd Okręgowy w Krakowie w sprawie z powództwa Łukasza S. przeciwko "F.I.L." S.A. w K. o złożenie oświadczenia woli i zapłatę postanowieniem z dnia 26 maja 2009 r. uchylił wyrok końcowy tego Sądu z dnia 30 kwietnia 2009 r. i umorzył postępowanie. Wyjaśnił, że prawomocnym postanowieniem z dnia 5 maja 2009 r. Sądu Rejonowego dla Krakowa-Śródmieścia w Krakowie została ogłoszona upadłość obejmująca likwidację majątku pozwanego "F.I.L." S.A. Ze względu na fakt, że postępowanie w niniejszej sprawie dotyczy masy upadłości, należało je umorzyć na podstawie art. 182¹ k.p.c. Sąd wyjaśnił także, że wobec umorzenia postępowania na podstawie art. 182¹ k.p.c. wyrok końcowy z dnia 30 kwietnia 2009 r. podlegał uchyleniu, natomiast wyrok częściowy zaoczny z dnia 20 lutego 2009 r.

uprawomocnił się przed ogłoszeniem upadłości, a tym samym nie podlegał uchyleniu.

Powód wniósł zażalenie, które Sąd Apelacyjny w Krakowie zaskarżonym postanowieniem z dnia 14 września 2009 r. oddalił. Zdaniem Sądu, względy celowościowe pozwalają na przyjęcie, że gdy niedopuszczalne staje się kontynuowanie postępowania niezakończzonego prawomocnym rozstrzygnięciem i zachodzi konieczność umorzenia postępowania z przyczyn przewidzianych w ustawie, w tym wypadku na podstawie art. 182¹ § 1 k.p.c., powstałych już po wydaniu przez sąd pierwszej instancji orzeczenia, celowe jest sięgnięcie do art. 332 k.p.c. Sąd Apelacyjny podniósł, że należy mieć na względzie, iż wymieniony przepis obowiązuje od wejścia w życie kodeksu postępowania cywilnego, tj. od dnia 1 stycznia 1965 r., a art. 182¹ k.p.c. został wprowadzony do tego kodeksu ustawą z dnia 16 listopada 2006 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 235, poz. 1699), która weszła w życie z dniem 20 marca 2007 r. Ustawodawcy uchwalającemu art. 332 k.p.c. nie była więc znana podstawa umorzenia zastosowana w sprawie niniejszej przez Sąd pierwszej instancji, a zatem nie mógł przewidzieć takiej sytuacji w art. 332 § 2 k.p.c., a żadne względy nie przemawiają za zróżnicowaniem uchylenia wyroku przez sąd, który go wydał w zależności od przyczyny umorzenia.

Według Sądu Apelacyjnego, w razie zaistnienia przesłanek do umorzenia postępowania z przyczyny wskazanej w art. 182¹ § 1 k.p.c. powstałej po wydaniu wyroku przez Sąd pierwszej instancji, ale przed upływem terminu do wniesienia apelacji, opieranie się na dosłownym brzmieniu art. 332 k.p.c. uniemożliwiałoby umorzenie postępowania, gdyż Sąd, który wydał wyrok, nie mógłby go uchylić z przyczyn wskazanych w art. 332 § 1 i 2 k.p.c., a Sąd drugiej instancji, wobec niewniesienia apelacji, nie był by jeszcze właściwy do zastosowania art. 386 § 3 w związku z art. 182¹ § 1 k.p.c.

Sąd Apelacyjny uznał za chybiony również zarzut kwestionujący przesłanki umorzenia postępowania przewidziane w art. 182¹ § 1 k.p.c. Wskazał, że przepis ten dotyczy wszystkich praw majątkowych upadłego i nie czyni rozróżnienia między roszczeniami pieniężnymi a innymi roszczeniami majątkowymi; istotne jest tylko, aby roszczenia majątkowe dotyczyły masy upadłości. Sąd Apelacyjny wskazał ponadto, że z chwilą ogłoszenia upadłości roszczenia majątkowe niepieniężne przekształcają się w wierzytelności pieniężne zgodnie z art. 91 ust. 2 ustawy z dnia

28 lutego 2003 r. – Prawo upadłościowe i naprawcze (jedn. tekst: Dz.U. z 2009 r. Nr 175, poz. 1361 ze zm.) i stają się wymagalne z dniem ogłoszenia upadłości.

Dotyczy to dochodzonego w niniejszej sprawie roszczenia powoda o złożenie oświadczenia woli o ustanowieniu i przeniesieniu na jego rzecz wymienionych w pozwie praw majątkowych na nieruchomości pozwanej spółki.

W skardze kasacyjnej powód zarzucił naruszenie art. 332 § 1 i 2 k.p.c. przez przyjęcie, że Sąd Okręgowy, w sposób zgodny z prawem, postanowieniem z dnia 26 maja 2009 r. uchylił ogłoszony przez siebie wyrok końcowy z dnia 30 kwietnia 2009 r., chociaż art. 332 § 1 k.p.c. wprowadza zasadę związania sądu ogłoszonym przez siebie wyrokiem, a wyjątki od tej zasady zostały w sposób wyczerpujący uregulowane w art. 332 § 2 k.p.c., oraz naruszenie art. 182¹ § 1 k.p.c. przez jego błędne zastosowanie polegające na przyjęciu, że Sąd Okręgowy prawidłowo umorzył postępowanie, mimo iż art. 182¹ § 1 nie powinien mieć zastosowania po ogłoszeniu wyroku w sprawie. Skarżący wniósł o uchylenie zaskarżonego orzeczenia i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Według art. 182¹ § 1 k.p.c., jeżeli ogłoszono upadłość obejmującą likwidację majątku pozwanego, a postępowanie dotyczy masy upadłości, sąd wydaje postanowienie o umorzeniu postępowania; postanowienie może zapaść na posiedzeniu niejawnym, a art. 108 § 1 nie stosuje się. Przytoczony przepis był wielokrotnie przedmiotem wypowiedzi Sądu Najwyższego. W uzasadnieniu uchwały z dnia 28 kwietnia 2010 r., III CZP 2/10 (OSNC 2010, nr 10, poz. 134) wyjaśniono, że jego wprowadzenie podyktowane zostało potrzebą uporządkowania skutków ogłoszenia upadłości podmiotu postępowania cywilnego ze względu na rodzaj upadłości. Ogłoszenie upadłości likwidacyjnej wobec pozwanego wyłącza możliwość kontynuowania przeciwko niemu sprawy dotyczącej majątku wchodzącego w skład masy upadłości, a jedynym sposobem dochodzenia wierzytelności upadłościowych w takim wypadku jest zgłoszenie ich do masy i ustalenie przez sędziego-komisarza. Sąd Najwyższy wskazał ponadto, że umorzenie postępowania w następstwie ogłoszenia upadłości likwidacyjnej pozwanego ma na celu nie zakończenie postępowania ze względu na niemożliwość realizacji roszczenia w ogóle, lecz umożliwienie powodowi skorzystania z innego – właściwego w takim wypadku – sposobu uzyskania zaspokojenia. Sąd Najwyższy, zwracając uwagę na odmienną konieczność umorzenia postępowania z

przyczyny wskazanej w art. 182¹ § 1 k.p.c., która nie wynika z niedopuszczalności dochodzenia określonego roszczenia w ogóle, lecz z potrzeby wdrożenia właściwego sposobu jego zaspokojenia, podniósł również, że ideę tę realizuje także art. 182¹ § 2 k.p.c., umożliwiający powodowi ponowne dochodzenie roszczenia w drodze procesu, w warunkach bliskich kontynuacji umorzonego wcześniej postępowania.

Na temat *rationis legis* wprowadzenia art. 182¹ § 1 k.p.c. Sąd Najwyższy wypowiedział się również w wyroku z dnia 23 września 2010 r., III CSK 310/09 (nie publ.), wyjaśniając, że przepis ten ma na celu, aby z chwilą ogłoszenia upadłości likwidacyjnej strony pozwanej nie toczyły się dalej postępowania sądowe o wierzytelności, które mogą być dochodzone w trybie zgłoszenia wierzytelności do masy upadłości. Sąd Najwyższy przypominał, że przed dodaniem art. 182¹ § 1 k.p.c. postępowania dotyczące takich wierzytelności były zawieszane i – jak wynikało z obserwacji praktyki sądowej – zazwyczaj nie były już podejmowane, gdyż sporną wierzytelność zaspokajano w większym lub mniejszym stopniu w toku postępowania upadłościowego. Wyjątkowo, w razie prawomocnej odmowy uznania takiej wierzytelności albo umorzenia lub zakończenia postępowania upadłościowego bez sporządzenia listy wierzytelności, były podejmowane wcześniej zawieszone postępowania sądowe, zatem – zdaniem Sądu Najwyższego – w art. 182¹ § 1 k.p.c. przewidziano, że w razie upadłości likwidacyjnej upadłego postępowanie sądowe ulega umorzeniu. Dokonując wykładni tego przepisu, Sąd Najwyższy zwrócił również uwagę na kontekst systemowy, tj. na art. 182¹ § 2 k.p.c. (...).

Do *rationis legis* wprowadzenia art. 182¹ § 1 k.p.c. Sąd Najwyższy nawiązał również w postanowieniu z 16 kwietnia 2010 r., IV CSK 438/09 (nie publ.) przyjmując, że nie umarza się postępowania, pomimo ogłoszenia w czasie jego trwania upadłości strony, jeżeli sąd rozpoznaje dalej sprawę już po odmowie wciągnięcia drugiej strony na listę wierzycieli upadłego.

W orzecznictwie Sądu Najwyższego oceniany był również zakres zastosowania art. 182¹ § 1 k.p.c. Jednolicie przyjmuje się, że przepis ten ma zastosowanie zarówno w postępowaniu przed sądem pierwszej, jak i przed sądem drugiej instancji oraz że nie dotyczy on konkretnej fazy (etapu) postępowania, natomiast stanowi podstawę umorzenia postępowania w całości. Taki wniosek Sąd Najwyższy wyprowadził przede wszystkim z treści art. 182¹ § 2 k.p.c.,

przewidującego możliwość ponownego wytoczenia powództwa, które – jeśli nastąpi w terminie trzech miesięcy po prawomocnej odmowie uznania wierzytelności, uchyleniu, prawomocnym zakończeniu albo umorzeniu postępowania upadłościowego – następuje z zachowaniem skutków, jakie ustawa wiąże z poprzednio wytoczonym powództwem, a postępowanie dowodowe nie wymaga powtórzenia. Bez wątplenia ponowne wytoczenie powództwa możliwe jest tylko wtedy, gdy umorzeniu podlegało całe postępowanie, tj. postępowanie w sprawie, nie zaś tylko określony jego fragment. W orzecznictwie zwrócił również uwagę brak w art. 182¹ § 1 k.p.c. wskazówek co do tego, na którym etapie postępowanie może zostać umorzone. Regulację zawartą w tym przepisie należy zatem odnieść do całego toku sprawy, zważywszy że kodeks postępowania cywilnego rozróżnia obok umorzenia całego postępowania również umorzenie konkretnego etapu tego postępowania, np. postępowania apelacyjnego (zob. postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 3 kwietnia 2008 r., II CSK 561/07, OSNC-ZD 2009, nr B, poz. 38 i z dnia 29 października 2008 r., IV CK 4/08, nie publ. oraz wyroki Sądu Najwyższego z dnia 19 czerwca 2008 r., V CSK 433/07, nie publ. i z dnia 4 marca 2009 r., IV CSK 439/08, nie publ.).

Artykuł 182¹ § 1 k.p.c., który reguluje podstawy umorzenia postępowania w sprawie, nie stanowi jednocześnie podstawy do uchylenia przez sąd pierwszej instancji wydanego w sprawie wyroku. Wyrok sądu pierwszej instancji podlega uchyleniu przez sąd drugiej instancji w razie stwierdzenia, że zachodzi podstawa umorzenia postępowania (art. 386 § 3 k.p.c.). Nie ma przy tym znaczenia, w jakiej chwili podstawa ta zaistniała, istotne jest, aby istniała w chwili zamknięcia rozprawy przed sądem drugiej instancji (art. 316 § 1 w związku z art. 391 § 1 k.p.c.). Ogłoszenie upadłości obejmującej likwidację majątku pozwanego w wypadku, w którym postępowanie dotyczy masy upadłości, niewątpliwie stanowi taką podstawę. Jeżeli zatem sąd pierwszej instancji nie umorzył postępowania z powodu ogłoszenia upadłości, ewentualnie upadłość została ogłoszona już po wydaniu wyroku przez sąd pierwszej instancji, wówczas sąd drugiej instancji na podstawie art. 386 § 3 w związku z art. 182¹ § 1 i art. 391 § 1 k.p.c. uchyla wyrok i postępowanie w sprawie umarza. Niezastosowanie w takiej sytuacji przez sąd drugiej instancji art. 182¹ § 2 k.p.c. może być podstawą skargi kasacyjnej (zob. uzasadnienie wyroku Sądu Najwyższego z dnia 4 marca 2009 r., IV CSK 439/08).

Sąd pierwszej instancji, zgodnie z art. 316 § 1 i 2 k.p.c., wydaje wyrok po zamknięciu rozprawy, biorąc za podstawę stan rzeczy istniejący w chwili zamknięcia rozprawy. Rozprawa powinna być otwarta na nowo, jeżeli istotne okoliczności ujawniły się dopiero po jej zamknięciu. Po wydaniu wyroku przez sąd pierwszej instancji zmiana okoliczności sprawy nie może zostać przez ten sąd uwzględniona, co wynika nie tylko z art. 316 k.p.c. ale również, a nawet przede wszystkim z art. 332 § 1 k.p.c., według którego sąd jest związany wydanym wyrokiem od chwili jego ogłoszenia. Związanie wydanym wyrokiem oznacza przede wszystkim brak możliwości jego zmiany lub uchylenia; taki wyrok jest wyrokiem prawnie istniejącym i nie może zostać przez sąd pominięty lub uznany za nieistniejący. Artykuł 182¹ § 1 k.p.c. nie wprowadza wyjątku od zasady związania sądu wydanym wyrokiem i nie uprawnia do uchylenia wyroku przez sąd pierwszej instancji w wypadku ogłoszenia upadłości strony pozwanej, uprawnienie to przysługuje natomiast sądowi drugiej instancji, oczywiście przy założeniu, że postępowanie odwoławcze zostanie zainicjowane. Ustawa tylko w jednym wypadku dopuszcza odstępstwo w tym zakresie, przewidując w art. 332 § 2 k.p.c. możliwość uchylenia wyroku i umorzenia postępowania w wypadku cofnięcia pozwu. Należy jednak zważyć, że nawet w tej sytuacji dopuszczalność uchylenia wyroku została uzależniona od kumulatywnego spełnienia kilku przesłanek. Ponadto przepis ten stanowi wyraz obowiązywania w procesie cywilnym zasady dyspozycyjności, w świetle której to powód jest „gospodarzem” procesu i jego interes decyduje o wszczęciu, a w pewnym zakresie również o przebiegu i zakończeniu procesu. Ustawodawca uznał, że gdy powód przestaje popierać powództwo i wyraża wolę zniweczenia wszelkich skutków związanych z jego wytoczeniem, to nie ma podstaw, aby taki wyrok utrzymywać w mocy, przeniesienie zaś postępowania do drugiej instancji tylko w tym celu byłoby sprzeczne z zasadą ekonomii procesowej.

Sąd Apelacyjny zwrócił uwagę, że art. 332 k.p.c. obowiązuje od wejścia w życie kodeksu postępowania cywilnego, tj. od dnia 1 stycznia 1965 r., a art. 182¹ k.p.c. został wprowadzony ustawą z dnia 16 listopada 2006 r., która weszła w życie z dniem 20 marca 2007 r. Trafnie też wskazał, że w chwili przyjęcia art. 332 k.p.c. nie była znana, z oczywistych względów, podstawa umorzenia postępowania przewidziana w art. 182¹ k.p.c. Należy jednak zważyć, że pomimo wprowadzenia art. 182¹ § 1 k.p.c. treść art. 332 k.p.c. pozostała niezmienną; zmiany tej nie dokonano także później przy okazji kolejnych nowelizacji ustawy procesowej.

Za dopuszczalnością uchylenia wyroku przez sąd pierwszej instancji nie przemawia również cel wprowadzenia art. 182¹ § 1 k.p.c. Przepis ten jest wyrazem prymatu wspólnego dochodzenia roszczeń wierzycieli od niewypłacalnego dłużnika; interes grupowy wierzycieli uzyskał przewagę nad interesem indywidualnym konkretnego powoda. Postępowanie to jest korzystniejsze dla wierzycieli i daje im większe możliwości zaspokojenia; chodzi o to, aby powód (wierzyciel) dochodził swoich wierzytelności na drodze właściwego, po ogłoszeniu upadłości, postępowania, aby roszczenia powoda nie były rozpoznawane w procesie, ale w postępowaniu upadłościowym, proces zaś jako postępowanie bezprzedmiotowe podlegał umorzeniu. Artykuł 182¹ nie jest wymierzony przeciwko wyrokowi, ale przeciwko postępowaniu, w którym taki wyrok może dopiero zapaść; ogłoszenie upadłości nie powoduje następnie niedopuszczalności wyrokowania ani nie stanowi podstawy do zmiany lub uchylenia wyroku, wprowadza natomiast niedopuszczalność wyrokowania w sprawie, co dotyczy zarówno postępowania przed sądem pierwszej, jak i drugiej instancji.

Z tego względu należy zgodzić się ze skarżącym, że uchylenie wyroku przez Sąd pierwszej instancji stanowiło naruszenie przepisów postępowania, które Sąd drugiej instancji powinien wziąć pod uwagę na zarzut strony powodowej. Z kolei mając na względzie fakt, że w niniejszym postępowaniu powód dochodził zarówno roszczenia pieniężnego, jak i roszczenia majątkowego niepieniężnego i obu tych roszczeń dotyczył uchylony wyrok, na marginesie należy zaznaczyć, że po ogłoszeniu upadłości likwidacyjnej pozwanego nie każde postępowanie sądowe podlega umorzeniu na podstawie art. 182¹ § 1 k.p.c. Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 16 października 2008 r., III CSK 120/08 (nie publ.) wyjaśnił, że hipotezą wymienionego przepisu objęte są tylko takie sprawy, których przedmiotem są wierzytelności podlegające zgłoszeniu w postępowaniu upadłościowym. Przyjął, że przepis ten nie obejmuje sprawy, w której powód zgłosił żądanie o zobowiązanie pozwanego do złożenia oświadczenia woli, wskazując, że jej przedmiotem jest roszczenie, które nie podlega zgłoszeniu w postępowaniu upadłościowym (por. także wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 września 2010 r., III CSK 310/09, OSNC 2011, nr 4, poz. 45).

Z tych względów Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. orzekł, jak w sentencji.

